

NIRNBERŠKA PRESUDA – SEDAM DECENIJA KASNIJE

Dragan Jovašević*
Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet

Međunarodno krivično pravo, kao sistem pravnih propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice, ali i u nacionalnom (internom) krivičnom zakonodavstvu pojedinih država predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za veći broj međunarodnih krivičnih dela. To su dela kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (međunarodno humanitarno pravo) i kojima se povređuje ili ugrožava mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Za ova krivična dela u međunarodnom krivičnom pravu propisane su najteže vrste i mere kazni koje poznaje krivično zakonodavstvo danas. Za učiniocima ovih krivičnih dela u određenim slučajevima je primarna nadležnost međunarodnih sudskih (nacionalnih) organa kao što je Međunarodni vojni sud u Njimegiju. U ovom radu analizira se značaj Njimeškog suda za razvoj međunarodnog krivičnog prava: pojam i karakteristike međunarodnih krivičnih dela i principi krivične odgovornosti.

Ključne reči: *međunarodno krivično pravo, Međunarodni vojni sud, Njimeška presuda, krivična dela, principi, odgovornost, kazne*

Uvodna razmatranja

Ove godine navršava se sedam decenija od Njimeške presude koja predstavlja prekretnicu u međunarodnim odnosima, budući da je po prvi put na ovaj način utvrđena krivična odgovornost i izrečena kazna učiniocima najtežih krivičnih dela današnjice – agresije, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina. To je i prilika da se osvrnemo na pravne posledice brojnih međunarodnih krivičnih dela (zločina) koje su nacističke i fašističke zemlje izvršile na okupiranim teritorijama.

Devetnaesti vek donosi prekretnicu u razvoju međunarodnog ratnog (humanitarnog), odnosno međunarodnog krivičnog prava. Za vreme Američkog građanskog rata (1861–1865. godine) Opštom naredbom broj 100 američkog predsednika Abrahama Linkolna od 24. avgusta 1863. godine proklamovan je „Zakonik Frensisia Libera”¹ koji je postavio pravila za postupanje vladinih snaga u ratu. Ovaj zakonik zabranjivao je pljačkanje, ubistva i porobljavanje civilnog stanovništva, vođenje borbe „bez preživelih”, nanošenje nepotrebnih patnji neprijatelju, upotrebu otrova i ubijanje ratnih zarobljenika koji bi pokušali bekstvo.²

* Prof. dr Dragan Jovašević je redovni profesor Univerziteta u Nišu.

¹ Frensis Liber je bio profesor Kolumbija univerziteta. Pre toga je bio vojnik po profesiji koji se borio u bici kod Vaterloa, a kasnije je učestvovao i u borbama za oslobođenje Grčke.

² B. Petrović, D. Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Sarajevo, Pravni fakultet, 2010, godine, str. 51-61.

To je već vreme kada je sazrela ideja o humanizaciji rata, pa 19. vek u ovom pogledu donosi veliki napredak u daljem razvoju međunarodnog krivičnog prava.³ Tako je prvo 1856. godine doneta Pariska deklaracija o pomorskom pravu koja je sadržala pravila o blokadi i zapleni na moru. Zatim se 1864. godine, posle surovih iskustava Napoleonovih ratova i Krimskog rata 1859. godine, donosi Ženevska konvencija o poboljšanju sudbine vojnih ranjenika u ratu. Petrogradska deklaracija iz 1868. godine zabranjuje u ratu upotrebu sredstava koja nepotrebno povećavaju patnju ljudi, kao što su: eksplozivna zrna mase manje od 400 grama. Nešto kasnije, 1874. godine, doneta je Briselska deklaracija koja reguliše prava i običaje rata kojom se pozivaju države potpisnice da se uzdrže od nehumanih postupaka u slučaju vođenja rata, kao što su: upotreba otrova, ubijanje neprijatelja koji se predao, upotreba oružja kojim se nepotrebno prouzrokuju patnje ljudi, zloupotreba zastave za primirje ili amblema Crvenog krsta.

Haške konvencije iz 1899⁴ i 1907. godine predstavljaju prvi pokušaj da se izvrši kodifikacija prava i dužnosti zaraćenih strana i da se preciziraju pravila o vođenju suvozemnog rata, posebno da se ograniči naoružanje, zabrani upotreba određenih sredstava borbe i osigura mirno rešavanje sporova među državama. Na Prvoj haškoj konferenciji, održanoj 1899. godine, usvojeni su sledeći međunarodni dokumenti: 1) Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, 2) Konvencija o primeni načela Ženevske konvencije od 22. avgusta 1864. godine o položaju ranjenika u ratu na ranjenike u pomorskim ratovima i 3) Konvencija o mirnim načinima rešavanja međunarodnih sporova. Ovom prilikom donete su i tri deklaracije: 1) Deklaracija o zabrani bacanja projektila i eksploziva iz balona i sličnih naprava, 2) Deklaracija o zaušljivim gasovima i 3) Deklaracija o zabrani upotrebe rasprskavajućih (dum-dum) metaka. Nedostatak donetih konvencija i deklaracija proizilazi iz činjenice da se one odnose samo na rat i vođenje rata, ali ne i na osiguranje mira.

Na Druhoj haškoj konferenciji,⁵ održanoj od 15. juna do 18. oktobra 1907. godine, u prisustvu predstavnika četrdeset četiri države, doneto je čak trinaest konvencija i jedna deklaracija, među kojima se po svom značaju izdvaja Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu (dodatak uz Četvrtu konvenciju). Ovaj Pravilnik sadrži sistem pravila o dopuštenim i nedopuštenim sredstvima za vođenje rata, o zabrani bombardovanja i napada na nebranjene gradove i sela, kao i o zaštiti civilnog stanovništva. Nažalost, te zabrane bile su lišene krivične sankcije kojom bi se obezbedilo njihovo poštovanje. Umesto krivične predviđena je samo građanskopravna odgovornost za državu zbog štete nanete upotrebom nedozvoljenih sredstava borbe. Skup haških konvencija, sporazuma i deklaracija naziva se „haško pravo”. U njegovoj se osnovi nalazi običajno pravo – „zakoni i običaji ratovanja”. To pravo određuje skup pravila o pravima i obavezama zaraćenih strana u vođenju ratnih dejstava kako bi se ograničio izbor načina i sredstava povređivanja neprijatelja u međunarodnom oružanom sukobu.

Period između dva svetska rata je, zapravo, vreme kada se pored „haškog prava”, sve češće govori i o postojanju „ženevskog prava”. Njeqa čini skup međunarodnih konvencija donetih u Ženevi (1864. godine i 1919. godine). To pravo određuje skup pravila koji štite žrtve rata i pokušava da postavi garancije u korist onesposobljenih pripadnika oružanih snaga, kao i lica koja ne učestvuju u neprijateljstvima. Radi se o sistemu pravnih pravila koja treba da zaštite određena lica, objekte ili dobra.

³ Д. Јовашевић, *Међународно кривично право*, Ниш, Правни факултет, 2011. године, стр. 178-184.

⁴ Ruski car Nikolaj II je 1899. godine sazvaо мировну конференцију у Хагу у присуству представника 26 држава са следећим циљевима: а) стварање међународне организације, б) решавање проблема razorузања, в) мирно решавање међународних спорова и г) кодификација правила ратног права.

⁵ В. Павишић, В. Ђ. Деган, *Међународно казнено право*, Загреб, Golden marketing, 2005. године, стр. 189-193.

Nastanak Međunarodnog vojnog (Nirnberškog) suda

Zločini koje su nacisti i fašisti sa svojim saveznicima izvršili za vreme Drugog svet-skog rata prema ratnim zarobljenicima, ranjenicima i bolesnicima, a posebno prema civilnom stanovništvu okupiranih teritorija, prinudili su savezničke sile da se dogovore o preduzimanju mera za suđenje i kažnjavanje izvršilaca zločina protiv mira i svih vrsta ratnih zločina. Naime, savezničke sile su još 1942. godine potpisale sporazum u palati Sent Džejms u Londonu, kojim su ustanovile Komisiju UN za ratne zločine sastavljenu od sedamnaest članova. Ova je Komisija sačinila 8.178 predmeta (dosijea) o licima koja su osumnjičena za najteže međunarodne zločine izvršene u ovom ratu, ali i listu od 750 italijanskih ratnih zločinaca koji su osumnjičeni za izvršene zločine upotrebom zabranjenih gasova, ubistva civila i zarobljenika u Etiopiji za vreme kratkotrajnog rata 1935. godine.

Zatim je usvojena „Deklaracija o zverstvima” na konferenciji u Moskvi, koja je održana od 19. do 30. oktobra 1943. godine, u prisustvu predstavnika vlade SAD, SSSR i Velike Britanije. Tom deklaracijom je utvrđeno da će se ratnim zločincima suditi u državama na čijim su teritorijama izvršili zločine po zakonima tih država, dok će se zločincima čiji zločini nemaju posebnu geografsku opredeljenost suditi na osnovu posebne odluke savezničkih vlada. U Deklaraciji je, pored ostalog, pisalo: „Ujedinjeno kraljevstvo, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez primili su iz mnogih izvora dokaze o zverstvima, pokoljima i hladnokrvnim masovnim pogubljenjima koja se vrše od strane Hitlerovih snaga iz mnogih zemalja od njih pregaženih i iz kojih se oni sada postojano isteruju...”.

Ova deklaracija dobila je potvrdu na Konferenciji održanoj u Jalti 12. februara 1945. godine kada je istaknuta „nepokolebljiva namera trojice šefova SAD, SSSR i Velike Britanije da se svi ratni zločinci podvrgnu pravednoj i brznoj kazni”, kao i kasnije na Potsdamskoj konferenciji, koja je održana u Berlinu avgusta 1945. godine u prisustvu predstavnika SAD, SSSR, Velike Britanije i Francuske.

Realizacija ovih odluka ostvarena je zaključivanjem Sporazuma o sudskom gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropske osovine, koji je poznat kao Londonski sporazum između velikih sila pobednica od 8. avgusta 1945. godine.⁶ Ovim sporazumom je usvojen Statut međunarodnog vojnog suda i ustanovljen Međunarodni vojni sud za suđenje ratnim zločincima čiji zločini nemaju posebnu geografsku određenost. U Statutu međunarodnog vojnog suda u članu 6. postavljeno je načelo individualne krivične odgovornosti i određeni zločini, tj. međunarodna krivična dela čije izvršioce kažnjavaju međunarodni vojni sud ili sudovi nacionalnih država na čijim su teritorijama oni i izvršeni.

Kao međunarodne zločine Statut je normirao: 1) zločin protiv mira, 2) ratne zločine i 3) zločin protiv čovečnosti. Pri tome je zauzet stav da zločine protiv međunarodnog prava vrše ljudi, a ne apstraktna bića i da samo kažnjavanjem pojedinaca koji vrše ovakve zločine mogu da se sprovedu odredbe međunarodnih zakona.⁷ Zločin protiv mira i ratni zločini imaju osnovu u Haškim (iz 1907. godine) i Ženevskim konvencijama (iz 1919. godine). Zločin protiv čovečnosti predstavlja novinu u pravnom regulisanju. On je rezultat pojave masovnog ubijanja pojedinih naroda i rasa za vreme Drugog svetskog rata: Rusa, Poljaka, Jevreja, Roma i Srba i

⁶ Љ. Прљета, *Злочин против човечности и међународног права*, Београд, Службени лист, 1992. године, стр. 35-46.

⁷ *Нирнбершка пресуда*, Београд, Архив за правне и друштвене науке, 1948. године, стр. 89-96.

predstavlja najtežu vrstu zločina u međunarodnom krivičnom pravu koji može biti vršen u doba rata i u doba mira.⁸ Ova reč označava uskraćivanje prava na opstanak i postojanje pojedinim ljudskim grupama kao nacionalnim, rasnim, političkim, etničkim ili verskim celinama.

Krivična dela u Statutu Međunarodnog vojnog suda

Statut međunarodnog vojnog suda,⁹ usvojen na osnovu Londonskog sporazuma savezničkih sila 8. avgusta 1945. godine, u članu 6. određuje međunarodna krivična dela čijim će učiniocima kao pojedincima ili članovima organizacije suditi ovaj sud. To su: 1. zločini protiv mira, 2. ratni zločini i 3. zločini protiv čovečnosti. Pored neposrednih izvršilaca ovih međunarodnih krivičnih dela (zločina), krivično su odgovorna i lica koja se javljaju u svojstvu vođe, organizatora, podstrekača ili drugog saučesnika, a koja su učestvovala u sastavljanju ili izvršenju nekog zajedničkog plana ili zavere¹⁰ radi izvršenja nekog od navedenih zločina. Ovde se, zapravo, radi o odgovornosti i kažnjavanju saučesnika za izvršena dela po principu subjektivne akcesorne krivične odgovornosti.

Zločin protiv mira

Zločin protiv mira (član 6. stav 2. tačka a.) predstavlja međunarodno krivično delo koje se sastoji u planiranju, pripremanju, započinjanju ili vođenju agresorskog rata ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi ili garancije, kao i u učestvovanju u nekom zajedničkom planu ili zaveri za izvršenje nekog od ovih dela.

Ovde se radi o krivičnom delu koje je upravljeno protiv međunarodnog mira, a kojim se izaziva, planira, započinje ili vodi napadački ili agresivni rat, koji je inače zabranjen odredbama međunarodnog ratnog prava – Brijan-Kelogovim paktom ili Pariskim paktom iz 1928. godine.¹¹ Prema ovoj odredbi samostalno krivično delo predstavljaju i pripremne radnje, kao i samo započinjanje (pokušaj) ovog dela.

Ratni zločini

Ratni zločini¹² mogu se odrediti kao naročito teške povrede pravila ili običaja rata koje su, kao takvo delo, određene odgovarajućim međunarodnim pravnim aktom. Tako, prema Statutu Međunarodnog vojnog suda (član 6. stav 2. tačka b.), a zatim i prema shvatanjima sadržanim u Nirberškoj presudi, ratni zločini predstavljaju povrede ratnih zakona i običaja rata koje obuhvataju, ali se i ne ograničavaju samo na njih.¹³

⁸ Reč genocid je prvi upotrebio poljski profesor Rafael Lemkin (R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, Washington, 1944. godine, str. 9-12).

⁹ Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, Ниш, Правни факултет, 2012. године, стр. 78-96.

¹⁰ M. Merle, *Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre*, Paris, Dalloz, 1949. godine, str. 56-71.

¹¹ М. Радојковић, *Рат и међународно право*, Београд, Одбор за издавање уџбеника студената права, 1947. године, стр. 41-49.

¹² В. Василијевић, *Враћање једном раскршћу међународног кривичног права, Југословенска ревија за међународно право*, Београд, број 3/1977. године, стр. 267-295.

¹³ R. H. Jackson, *The case the nazi war criminals*, New York, A. Knopf, 1946. godine, str. 18-32.

1. ubistvo, zlostavljanje ili odvođenje na prinudni rad ili na koji drugi cilj civilnog stanovništva okupirane teritorije ili na okupiranu teritoriju,
2. ubistvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika ili lica na moru,
3. ubijanje talaca,
4. pljačkanje javne ili privatne imovine i
5. namerno razaranje gradova, varoši ili sela ili pustošenje neopravdano vojnim potrebama.

Ovde se radi o delima kojima se krše odredbe ženevskih i haških konvencija, a koja su upravljena prema civilnom, neboračkom stanovništvu okupirane teritorije (ratni zločin protiv civilnog stanovništva) ili prema ratnim zarobljenicima (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika). Interesantno je da ovu krivičnopravnu zaštitu ne uživaju (izričito navedeni) ranjenici, bolesnici, sanitetsko ili versko osoblje.

Zločin protiv čovečnosti

Zločin protiv čovečnosti¹⁴ (član 6. stav 2. tačka c.) po prvi put je definisan upravo Statutom Međunarodnog vojnog suda. Tu spadaju sledeći akti:

1. ubistva,
2. istrebljenje,
3. porobljavanje,
4. deportacija i
5. ostala nečovečna dela.

Za postojanje zločina protiv čovečnosti bitno je ispunjenje još dva elementa. To su: 1. da je radnja izvršena protiv bilo kog civilnog stanovništva i 2. da se radnja preduzima u određeno vreme – pre ili za vreme trajanja rata. Pri tome se kao zločin protiv čovečnosti smatra i svako proganjanje na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina u nadležnosti ovog suda, bez obzira na to da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje u kojoj su zločini izvršeni. Ovim se krivičnim delom praktično celim ljudskim grupama (pripadnicima političke, rasne ili verske grupe) onemogućava ili otežava življenje, kako za vreme rata, tako i pre rata. To je bilo jedino međunarodno krivično delo iz nadležnosti Međunarodnog vojnog suda koje se moglo izvršiti nezavisno od rata ili oružanog sukoba.

Ista međunarodna krivična dela poznaje i Zakon broj 10. Kontrolnog saveta za kažnjavanje lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti u članu 2, s tim što, pored tri navedene vrste zločina, poznaje i posebno delo koje se sastoji u samom članstvu u zločinačkoj grupi ili organizaciji koje je Međunarodni vojni sud proglasio zločinačkim.

U stavu 2. ovog člana Zakon je izričito odredio da se za ove zločine mogu kazniti sledeća lica:

1. svako lice bez obzira na državljanstvo ili svojstvo u kojem je delalo ako je bilo glavni učinilac ili saučesnik,
2. lice koje je naredilo ili podsticalo ili se saglasilo sa izvršenjem nekog od ovih krivičnih dela,

¹⁴ Početak inkriminacije zločina protiv čovečnosti datira iz vremena Prvog svetskog rata kao reakcija savezničkih sila na zločine koje su izvršile turske vlasti u toku 1915. godine nad Jermenima. Velika Britanija i carska Rusija su u zajedničkoj noti optužile Portu za „zločine protiv čovečnosti i civilizacije“. Na Versajskoj mirovnoj konferenciji je 1919. godine najavljeno ustanovljenje međunarodnog krivičnog suda koji bi, pored ostalog, bio nadležan i za „kršenje zakona čovečnosti“. Taj predlog sprečile su SAD sa obrazloženjem da jom uvek nema utvrđenih i univerzalnih standarda čovečnosti.

3. lice koje je bilo povezano sa planovima ili radnjama koje su dovele do izvršenja nekog dela,

4. lice koje je bilo član organizacije ili grupe za vršenje ovih krivičnih dela,

5. lice koje je imalo visoki politički, građanski ili vojni položaj u Nemačkoj ili u nekoj zemlji koja je bila njen saveznik ili zajedno sa njom ratovala ili je bila njen satelit i

6. lice koje je imalo visok položaj u finansijskom, industrijskom ili privrednom životu bilo koje od tih zemalja.

Nirnberški proces

Savezničke sile su Londonskim sporazumom o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca Evropske osovine, od 8. avgusta 1945. godine, usvojile Statut Međunarodnog vojnog suda. Ovaj sud sačinjavale su četiri sudije i četiri zamenika koje su imenovala vlada SAD, SSSR, Velike Britanije i Francuske. Predsednik suda biran je naizmenično po državama. Presude su donošene većinom glasova, a u slučaju jednakog broja glasova odlučivao je glas predsednika suda. Svaka od ovih država takođe je imenovala i po jednog javnog tužioca.

Sudski postupak i pravila dokazivanja bila su uređena delom odredbama ovog statuta, a delom je sam sud u toku postupka donosio određena procesna pravila. Inače, sam se postupak sastojao od sledećih faza: 1) prethodna izjava tužioca, 2) dokazna sredstva optužbe i odbrane, 3) saslušanje svedoka, 4) reči odbrane i optužbe, 5) izjava optuženog i 6) presuda.¹⁵

Pred Međunarodni vojni sud¹⁶ koji je zasedao u Nirnbergu izvedena su 22 optužena nemačka ratna zločinca¹⁷. Vojni sud¹⁸ koji je zasedao od 18. oktobra 1945. godine¹⁹ doneo je „Nirnberšku presudu” u sastavu: predsednik sudskog veća Laurens Džefrej i članovi veća: Francis Bidl, Donedije de Vabre i I. T. Nikičenko. U njoj su po prvi put u istoriji čovečanstva od strane međunarodnog sudskog nadnacionalnog organa izrečene krivične sankcije ratnim zločincima, a zatim i izvršene.

Na sudskom procesu²⁰ koji je, dakle, trajao duže od devet meseci, 1. oktobra 1946. godine od 22 optužena lica presudom je njih dvanaest osuđeno na smrt vešanjem, tri lica na doživotni zatvor, a četiri ratna zločinca osuđena su na vremenske kazne zatvora u trajanju od 10 do 20

¹⁵ R. Calvocaressi, *Nuremberg : the facts and the consequences*, London, Maxwell, 1947. godine, str. 78-96.

¹⁶ М. Симовић, М. Благојевић, В. Симовић, *Међународно кривично право*, Источно Сарајево, Правни факултет, 2013. године, стр. 287-293.

¹⁷ Interesantno je da iz političkih razloga već u to vreme nije bilo inicijative pobedničkih sila da na isti način sude najodgovornijim licima u fašističkoj Italiji, bilo pred međunarodnim, bilo pred nacionalnim sudovima i pored istaknutih zahteva Etiopije, Grčke i Jugoslavije.

¹⁸ Nirnberški i Tokijski sudovi, kao prvi međunarodni krivični sudovi, nisu imali „univerzalni” karakter, budući da su osnovani odlukama pobedničkih sila u Drugom svetskom ratu, te da su sprovodili „pravdu pobednica”, a nije ih osnovala međunarodna zajednica kao takva ili neki njen organ.

¹⁹ Sudski proces započeo je 18. oktobra 1945. godine u Berlinu da bi se ubrzo zatim, 20. novembra 1945. godine, nastavio u Nirnbergu, gde je i doneta istorijska Nirnberška presuda 1. oktobra 1946. godine.

²⁰ Sudski proces u Nirnbergu započeo je 20. novembra 1945. godine i trajao je do 30. avgusta 1946. godine. Za vreme 218 radnih dana saslušano je oko 360 svedoka i pri tome je razmotreno više od 200.000 pisanih svedočenja koja su potvrđena zakletvom odsutnih svedoka iz raznih država.

godina. Osuđeni su kazne zatvora izdržavali u zatvoru Špandau nad kojim su zajedničku upravu imale sve četiri sile pobjednice. Ovom presudom izrečene su sledeće kazne:²¹

1) na kaznu smrti vešanjem osuđeno je dvanaest visokih državnih i vojnih rukovodilaca Trećeg rajha: Herman Gering, Joahim von Ribentrop, Vilhelm Kajtel, Ernest Kaltenbruner, Alfred Rozenberg, Hans Frank, Vilhelm Frik, Julijus Štrajher, Fric Zaukel, Alfred Jodl, Zais Inkvar i Martin Borman (u odsustvu);

2) na kaznu doživotnog zatvora ili zatvora u vremenskom trajanju osuđeno je sedam lica: Rudolf Hes, Valter Funk, Karl Denic, Erih Reder, Baldur von Širah, Albert Šper i Konstantin von Nojrat,

3) trojica optuženih oslobođena su krivične odgovornosti: Hjalmar Šaht – ministar finansija, Franc von Papen – diplomata i Hans Friče – novinar.²²

Ovaj sud je u donetoj presudi osudio ne samo najviše političke i vojne rukovodioce Trećeg rajha, već je kao zločinačke osudio i sledeće organizacije (pravna lica)²³: vođstvo Nationalsocijalističke partije, Gestapo – tajnu državnu policiju, SS jedinice – nezavisne jedinice nacističke partije i SD – obaveštajnu organizaciju Trećeg rajha²⁴. Prema članu 10. Statuta Međunarodnog vojnog suda iz 1945. godine, svaki član grupe ili organizacije koja je proglašena za zločinačku mogao je biti izveden pred sud zbog samog članstva u toj organizaciji, pri čemu se zločinački karakter te organizacije ili grupe smatrao dokazanim i nije mogao biti osporavan (dakle, u ovom slučaju je postojala prezumcija krivice).

Iako je bilo upornih zahteva, posebno ruske strane, Nirnberški sud nije proglasio zločinačkim sledeća pravna lica: SA odrede – udarne odrede nacističke partije, Vladu Trećeg rajha i Generalštab i Vrhovnu komandu nemačke armije.

„Postnirnberški” procesi

Na osnovu odluka sa Postdamske konferencije, Vrhovni komandant savezničkih snaga za Daleki istok američki general Daglas Makartur je Deklaracijom („Poveljom”) od 19. januara 1946. godine doneo Statut Međunarodnog vojnog suda sa sedištem u Tokiju prema nacrtu Jozefa Kinana. Tom prilikom imenovao je i sudije Tokijskog suda. U sudskom procesu koji je vođen od 28. aprila 1946. godine do 12. novembra 1948. godine doneta je presuda japanskim ratnim zločincima kada je izrečeno sedam smrtnih presuda, dok je šesnaest lica osuđeno na kaznu doživotnog zatvora, a dva lica na vremenske kazne zatvora u trajanju od sedam do 20 godina²⁵ za izvršena međunarodna krivična dela na Dalekom istoku. Međunarodno krivično pravo se ovim realizacijama suđenja, izricanja i izvršenja krivičnih sankcija konačno konstituisalo kao grana prava.

²¹ Д. Јовашевић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, Досије, 2014. године, стр. 173-185.

²² Član sudskog veća iz SSSR-a Nikičenko je, glasajući za Nirnberšku presudu, izdvojio svoje mišljenje, smatrajući da se i Rudolf Hes, kao i trojica oslobođenih lica moraju oglasiti krivim za izvršene zločine i osuditi na najtežu kaznu.

²³ V. Vasilijević, *Suđenje pred međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu i razvoj međunarodnog krivičnog prava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, broj 3/1971. godine, str. 305-334.

²⁴ A. Neave, A., *Nuremberg : osobno svjedočanstvo o suđenju glavnim nacističkim ratnim zločincima 1945-1946*, Zagreb, Naprijed, 1980. godine, str. 54-67.

²⁵ Ovaj je sud vodio postupak protiv japanskih vojnih rukovodilaca, pre svega za izvršene ratne zločine protiv ratnih zarobljenika čije su žrtve bili pripadnici američkih snaga.

Radi ujednačavanja principa za suđenje licima odgovornim za izvršene ratne zločine u Drugom svetskom ratu Kontrolni savet za Nemačku je, 24. decembra 1945. godine, doneo Zakon broj 10 koji je primenjivao i Međunarodni vojni sud, ali i drugi sudovi u okupacionim zonama Nemačke.

Na osnovu tog zakona u Nirbergu je održano više sudskih procesa (tzv. naknadni procesi) u periodu od oktobra 1946. do aprila 1949. godine, gde je od optuženih 185 političkih i vojnih rukovodilaca za ratne zločine i zločin protiv čovečnosti 24 lica osuđeno na smrt, a veći broj lica na dugovremene zatvorske kazne (procesi Listu, Renduliću, Špajdelu, Bemeu i dr.). Slični sudski procesi održani su prvih posleratnih godina i u drugim nemačkim okupacionim zonama, kao i drugim državama – Sovjetskom Savezu, Poljskoj, SFR Jugoslaviji, Čehoslovačkoj, Francuskoj, Belgiji, Norveškoj, na Dalekom istoku itd.

Posle Drugog svetskog rata na oslobođenim teritorijama osnovano je više različitih sudova koji su vodili krivične postupke i sudili pojedinim ratnim zločincima, uglavnom za izvršena međunarodna krivična dela na njihovim teritorijama. Tako su osnovani: 1) saveznički okupacioni sudovi, 2) nacionalni sudovi savezničkih država (država pobednica) i 3) nacionalni sudovi pobeđenih država. Ovi sudski organi sudili su učiniocima teških krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava koja su izvršena na određenim okupiranim teritorijama.

Na osnovu Zakona broj 10. Kontrolnog saveta za Nemačku u Nirbergu je održano još nekoliko sudskih procesa (tzv. naknadni procesi) od oktobra 1946. do aprila 1949. godine. U ovim procesima je pred sudskim većem u dvanaest sudskih postupaka koje je vodio tužilac Tejlor Telford optuženo ukupno 185 političkih i vojnih rukovodilaca nemačkog rajha, od kojih je 24 lica osuđeno na smrt (to su procesi Listu, Renduliću, Bemeu, Špajdelu i dr.).

I u drugim državama (Jugoslaviji, SSSR, Čehoslovačkoj, Poljskoj, Belgiji, Francuskoj, Norveškoj) u posleratnom periodu održano je više sudskih procesa pred nacionalnim sudovima u kojima je utvrđivana krivična odgovornost za učinjene zločine u Drugom svetskom ratu.

Dakle, u periodu posle Drugog svetskog rata međunarodno krivično pravo realizovalo se na nekoliko nivoa.

1. Najviši nivo bio je realizovan pred Nirberškim i Tokijskim sudovima, gde su postupci vođeni protiv najviših vojnih i političkih rukovodilaca. Ovi sudski procesi imaju međunarodni karakter. To je najviši nivo međunarodnih sudova.

2. Suđenje pred vojnim sudovima država pobednica najpre je održano u okupacionim zonama u Nemačkoj i pred američkim vojnim sudovima na Dalekom istoku. To je srednji nivo međunarodnih sudova i

3. Suđenje pred nacionalnim sudovima pojedinih država vođeni su postupci protiv svih učinilaca krivičnih dela prema kriterijumu mesta gde je krivično delo izvršeno. To je najniži nivo krivičnog pravosuđa za međunarodna krivična dela.

Dalji razvoj međunarodnog krivičnog prava odvija se u okviru i pod okriljem Organizacije ujedinjenih nacija (OUN). Prvo je Generalna skupština OUN na predlog Kube, Indije i Paname, 11. decembra 1946. godine, u Rezoluciji 96 (1) potvrdila principe Međunarodnog vojnog suda iz Nirberga (tzv. nirberške principe), proglašavajući ih kao opštevažeća načela međunarodnog prava.²⁶

²⁶ Komisija za međunarodno pravo UN je 1950. godine formulisala sledeće principe međunarodnog krivičnog prava: 1) princip krivične odgovornosti pojedinaca, 2) princip prvenstva međunarodne inkriminacije u odnosu na onu prema unutrašnjem pravu, 3) princip kojim se otklanja izuzimanje od odgovornosti zasnovane na službenom

Nirnberški principi

Nirnberški principi predstavljaju osnovna, rukovodna načela na kojima se zasniva celokupno međunarodno krivično pravo. Oni prožimaju sadržinu ove grane pozitivnog prava i daju mu specifične karakteristike. U pravnoj teoriji se, kao principi međunarodnog krivičnog prava, naročito ističu sledeći:²⁷ 1) princip legitimnosti, 2) princip solidarnosti i saradnje među državama, 3) princip uzajamnog poverenja među državama, 4) princip eliminacije političke obojenosti, 5) princip organizovane borbe protiv kriminaliteta, 6) princip zaštite osnovnih prava čoveka, 7) princip humanosti, 8) princip pravednosti, 9) princip srazmernosti i 10) princip individualizacije i dr.²⁸

Statutom Međunarodnog vojnog suda koji predstavlja sastavni deo Londonskog sporazuma, zaključenog 8. avgusta 1945. godine između savezničkih sila utvrđeno je više principa koji predstavljaju osnovna i rukovodna načela međunarodnog krivičnog prava, koja su svojstvena samo njemu i po kojem se ova grana prava razlikuje od drugih grana krivičnog, ali i međunarodnog javnog prava uopšte. Na ovim principima zatim je zasnovana Nirnberška presuda. Kasnije ih je potvrdila Generalna skupština OUN. U teoriji su poznati kao „nirnberški principi” i nalaze se u osnovi međunarodnog krivičnog prava:

1. Vođe, organizatori, podstrekači ili saučesnici koji su učestvovali u sastavljanju ili ostvarivanju nekog zajedničkog plana ili zavere radi izvršenja nekog od navedenih zločina (međunarodnih krivičnih dela) odgovorni su za sva dela koja su izvršena u izvođenju plana od ma kog lica.

2. Službeni položaj optuženih, bilo kao šefova države ili kao odgovornih službenika u državnim nadležstvima, ne smatra razlogom za oslobođenje od odgovornosti ili pak za ublažavanje kazne.

3. Činjenica što nacionalno zakonodavstvo ne kažnjava za neki akt koji predstavlja međunarodno krivično delo ne oslobađa od odgovornosti lice koje ga je učinilo.

4. Činjenica da je učinilac radio po naređenju svoje vlade ili pretpostavljenog ne oslobađa ga od odgovornosti, ali je to razlog za ublažavanje kazne ako sud nađe da je to pravično.

5. Ko god bio optužen za zločin u smislu međunarodnog prava ima pravo na pravičan sudski postupak, kako u pogledu činjenica, tako i u pogledu prava,

6. Prilikom suđenja bilo kom članu grupe ili organizacije za vršenje međunarodnih krivičnih dela sud može proglasiti da je ta grupa ili organizacija kojoj on pripada kao član bila zločinačka organizacija,

7. U slučaju kada je sud neku grupu ili organizaciju proglasio za zločinačku može se zahtevati od svake države da izvede pred svoj nacionalni sud (građanski, vojni ili okupacioni) pojedinca zbog samog članstva u toj organizaciji. Tada se zločinački karakter organizacije smatra dokazanim i ne može biti osporavana pretpostavka krivice.

8. Sud može da vodi krivični postupak za neki od zločina utvrđenih ovim statutom i prema optuženom koji je u odsustvu ako je to nužno i u interesu pravde.

položaju optuženog, 4) princip kojim se otklanja opravdanje zasnovano na naređenju pretpostavljenog, 5) princip prava na pravično suđenje, 6) princip međunarodne inkriminacije kršenja zabrane pribegavanja sili, zakona i običaja rata i elementarnih ljudskih prava i 7) princip inkriminacije saučesništva u zločinima po međunarodnom pravu.

²⁷ Z. Tomić, *Nirnberška presuda*, Sarajevo, Magistrat, 2001. godine, str. 15-32.

²⁸ Д. Јовашевић, В. Икановић, *Међународно кривично право*, Бања Лука, Универзитет „Апеирон”, 2015. године, стр. 239-245.

Ove principe potvrdila je Generalna skupština OUN, 11. decembra 1946. godine, kao opštevažee principe međunarodnog krivičnog prava, pa je i Komisija za međunarodno pravo OUN bila u obavezi da ih unese u nacrt Kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, što je ona kasnije i učinila.

Saučesništvo u Nirberškoj presudi

U ostvarenju krivičnog dela (u pripremnim radnjama, pokušaju ili izvršenju krivičnog dela u potpunosti) može da učestvuje jedno lice (izvršilac) ili više lica. U slučaju učešća više lica u procesu ostvarenja krivičnog dela postoji institut saučesništva, kao oblik kolektivnog izvršenja krivičnog dela. Svi učesnici u zajedničkoj kriminalnoj radnji snose istu krivičnu odgovornost ako su ispunjena dva uslova. To su: 1) da više lica učestvuje u radnji, istoj ili različitoj, bez obzira na svoi položai i veličinu svoj doprinosa ostvarenom rezultatu i 2) sva lica nameravaju (svesna su i postupaju sa voljom) da učestvuju u zajedničkoj kriminalnoj radnji.²⁹

Upravo kada se radi o međunarodnom krivičnom delu, u najvećem broju slučajeva radi se i o učešću većeg broja lica, čitave grupe, organizacije, pa čak i celih država u izvršenju jednog ili većeg broja krivičnih dela. To je i logično, jer se međunarodna krivična dela vrše kolektivno i sistematski u dužem periodu, od strane više lica, najčešće kao rezultat prethodno ili naknadno zajednički donete odluke, plana ili cilja.

Prema Statutu Međunarodnog vojnog suda iz 1946. godine (i kasnije donetoj Nirberškoj presudi) u članu 6. izričito je propisano da će, pored neposrednog izvršioca za učinjeno međunarodno krivično delo, odgovarati i sledeća lica:

1. vođe,
2. organizatori,
3. podstrekači i
4. saučesnici koji su učestvovali u sastavljanju ili izvršenju nekog zajedničkog plana ili zavere radi izvršenja bilo kojeg od sledećih krivičnih dela:³⁰ zločina protiv mira, ratnog zločina i zločina protiv čovečnosti.

To znači da je preduzimanje saučesničke radnje u potpunosti izjednačeno sa radnjom izvršenja krivičnog dela. Kasnije doneta Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine u članu 3. takođe reguliše pitanje kažnjavanja za neposredno ili javno podsticanje na vršenje genocida ili saučesništvo u genocidu.

I član 2, tačka 2. nemačkog Zakona broj 10. Kontrolnog saveta za kažnjavanje lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za ova krivična dela i u odnosu na lica koja su saučesnici (pored glavnog izvršioca) u izvršenju svakog takvog zločina ili koja su naredila ili podsticala ili se pak saglasila sa ovim delima ili su bila povezana sa planovima ili radnjama koje su dovele do izvršenja takvog međunarodnog krivičnog dela ili su bila član neke organizacije povezan sa izvršenjem nekog ratnog zločina. Dakle, i ovom se odredbom međunarodnopravnog karaktera određuje izričito odgovornost saučesnika u vidu podstrekača, pomagača ili organizatora ili člana zločinačke organizacije, ako se radi o izvršenju ili pokušaju izvršenja nekog od međunarodnih krivičnih dela iz nadležnosti ovog organa.

²⁹ A. Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava, 2005. godine, 210-212.

³⁰ Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Међународно кривично право*, Сарајево, Правни факултет, 2010. године, стр. 159-161.

Krivične sankcije u Statutu Međunarodnog vojnog suda

Statut Međunarodnog vojnog suda iz 1946. godine u članu 27. predviđa samo jednu vrstu krivičnih sankcija za učinioce međunarodnih krivičnih dela. To su kazne. Ovom odredbom propisane su dve vrste glavnih kazni koje sudski organ izriče „kada nađe da je pravedno”. To su:

1. smrtna kazna i
2. druga kazna (kazna zatvora koja može biti doživotna, dakle trajna i vremenski ograničena).

Nirnberškom i tokijskom presudom optuženima su izrečene sve vrste kazni.

U članu 28. ovog statuta određeno je da sudski organ, pored glavnih kazni, može osuđenom licu izreći i sporednu kaznu koja se sastoji u oduzimanju svake ukradene imovine. To je konfiskacija krivičnim delom stečene imovine koja se predaje Kontrolnom savetu Nemačke. U članu 29. Statuta propisano je da će izrečena kazna biti u potpunosti izvršena u saglasnosti sa naređenjima Kontrolnog saveta za Nemačku. Ali, ovaj savet takođe je ovlašćen da u svako doba može smanjiti ili na drugi način izmeniti izrečenu kaznu (to su posebni slučajevi ublažavanja pravosnažno izrečene kazne), ali ne može da pooštri izrečenu kaznu.

Zakon broj 10 Kontrolnog saveta za kažnjavanje lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti za Nemačku iz 1945. godine takođe poznaje više vrsta kazni. U članu 2, stav 3, propisano je da će svako lice za koje se utvrdi da je krivično odgovorno za bilo koje međunarodno krivično delo presudom biti kažnjeno „kako to sud smatra pravednim”. Takvom učiniocu može se izreći jedna ili više od zakonom određenih sledećih kazni.³¹

1. smrtna kazna,
2. doživotni zatvor ili zatvor na određeni broj godina sa prinudnim radom ili bez njega,
3. novčana kazna i zatvor (kumulativno) sa ili bez prinudnog rada u slučaju neplaćanja novčane kazne,
4. konfiskacija imovine,
5. povraćaj nepravilno stečene imovine i
6. oduzimanje pojedinih ili svih građanskih prava.

Ovom zakonskom odredbom predviđeno je mnoštvo različitih vrsta kazni koje se mogu izricati samostalno ili kumulativno. Pri tome se imovina koju sud proglasi nepravično stečenom pa je oduzme, predaje Kontrolnom savetu koji odlučuje o njenom daljem raspolaganju. Pri odmeravanju kazne učiniocu nekog od krivičnih dela iz nadležnosti krivičnog suda mora se voditi računa da zvanični položaj ma kog lica, bez obzira na to da li je državni poglavar ili odgovorni službenik u vladinom nadležstvu može biti uzet u obzir kao osnov za ublažavanje kazne, kao i činjenica da je neko lice radilo na osnovu naređenja svoje vlade ili pretpostavljenog. To su, dakle, okolnosti koje mogu uticati na ublažavanje kazne, ali ne i na oslobođenje učinioca od odgovornosti za učinjeno delo.

³¹ D. Jovašević, *Krivično pravo Republike Srpske, Posebni deo*, Banja Luka, Univerzitet Apeiron, 2012. godine, str. 219-223.

Zaključak

Završetak Drugog svetskog rata koji je trajao šest godina (1939–1945. godine) pred međunarodnu zajednicu nametnuo je pitanje utvrđivanja krivične odgovornosti i kažnjavanja najodgovornijih političkih i vojnih rukovodilaca u agresorskim nacističkim i fašističkim zemljama za brojne izvršene zločine na okupiranim teritorijama. Sredinom rata, kada je već postalo izvesno da će se savezničke sile odupreti agresivnim težnjama Nemačke, Italije i Japana, stvorene su na međunarodnim konferencijama pravne pretpostavke za posleratne sudske procese u kojima bi se utvrđivala krivična odgovornost najodgovornijih lica za takve zločine. I, zaista, donošenjem Statuta Međunarodnog vojnog suda u okviru Londonskog sporazuma 1945. godine, po prvi put u istoriji ljudskog roda izrečene su i izvršene kazne učiniocima najtežih međunarodnih krivičnih dela od strane nadnacionalnog sudskog organa.

Na Nirnberškom sudskom procesu osuđena su fizička i pravna lica nacističke Nemačke za brojne zločine koji nemaju posebnu geografsku opredeljenost. Tri su vrste međunarodnih krivičnih dela ove vrste: zločin protiv mira, ratni zločini i zločin protiv čovečnosti. Nirnberški sud, odnosno tužilaštvo su činili predstavnici savezničkih sila: SAD, Velike Britanije, SSSR i Francuske gde je, i pored izvesnih neslaganja, prevladalo uverenje da se najodgovornija fizička i pravna lica Nemačke (SS, Gestapo, Nacional-socijalistička partija) kazne za izvršene zločine širom Evrope. Pored Nirnberškog, kao glavnog procesa, iza kojeg su ostali principi međunarodnog krivičnog prava, sistem međunarodnih krivičnih dela i pravila za utvrđivanje odgovornosti njihovih učinilaca i saučesnika, naknadno je održano više sudskih procesa, ne samo u Nemačkoj (po Zakonu broj 10. Kontrolnog saveta za Nemačku), već i u drugim okupiranim zemljama gde su zločini i izvršeni (Poljskoj, Čehoslovačkoj, SSSR, Jugoslaviji), kao i u Japanu, na osnovu posebne odluke komandanta savezničkih snaga na Dalekom istoku, gde je u Tokijskoj presudi utvrđena krivična odgovornost i izrečena kazna najodgovornijim vojnim rukovodiocima Japana.

Literatura

- [1] Calvocaressi, R., *Nuremberg: the facts and the consequences*, Maxwell, London, 1947.
- [2] Cassese, A., *Međunarodno krivično pravo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- [3] Jackson, R. H., *The case the nazi war criminals*, A. Knopf, New York, 1946.
- [4] Јовашевић, Д., *Међународно кривично право*, Правни факултет, Ниш, 2011.
- [5] Јовашевић, Д., *Кривично право, Општи део*, Правни факултет, Ниш, 2012.
- [6] Јовашевић, Д., *Кривично право, Посебни део*, Досије, Београд, 2014.
- [7] Јовашевић, Д., Икановић, В., *Међународно кривично право*, Универзитет Апеирон, Бања Лука, 2015.
- [8] Јовашевић, Д., *Кривично право Републике Српске, Посебни део*, Универзитет Апеирон, Бања Лука, 2012.
- [9] *Југословенска ревија за међународно право*, број 3/1971, Београд, 1971.
- [10] Lemkin, R., *Axis Rule in Occupied Europe*, Washington, 1944.
- [11] Petrović, B., Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2010.

[12] Павишић, Б., Деган, В. Ђ., *Међународно казнено право*, Голден маркетинг, Загреб, 2005.

[13] Прљета, Љ., *Злочин против човечности и међународног права*, Службени лист, Београд, 1992.

[14] Радојковић, М., *Рат и међународно право*, Одбор за издавање уџбеника студената права, Београд, 1947.

[15] Neave, A., *Nuremberg: osobno svjedočanstvo o suđenju glavnim nacističkim ratnim zločincima 1945-1946*, Naprijed, Zagreb, 1980.

[16] *Нирнбершка пресуда*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1948.

[17] Merle, M., *Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre*, Dalloz, Paris, 1949.

[18] Симовић, М., Благојевић, М., Симовић, В., *Међународно кривично право*, Правни факултет, Источно Сарајево, 2013.

[19] Tomić, Z., *Nimberška presuda*, Magistrat, Sarajevo, 2001.

[20] Василијевић, В., Враћање једном раскршћу међународног кривичног права, *Југословенска ревија за међународно право*, број 3/1977, Београд, 1977.